

Rat.

(Moralno-juridička rasprava.)

Dr. Josip Pazman.

(Svršetak).

Što je sve dozvoljeno u ratu?

Ovo je najvažnije pitanje od svih ostalih pitanja, ako se promatraju s moralnoga gledišta. Glede samoga ratovanja, u koliko je djelo ljudsko, odluka naime volje vladareve i po tom izdana zapovijed vojsci da rat započima, dovoljno je istaknuto da se zahtjeva u prvom redu pravedan razlog. Da li je razlog vođenja rata pravedan ili nije, o tom sudi vladar i odlučuje se za rat po svojoj savjesti, a ne vojska njegova, osim dakako vrhovnoga vodstva vojske. Lako je za to u praksi riješiti pitanje, da li je vojnik, što je pošao u rat, sagriješio, ili nije. Ali je teže pitanje ovo: što sve smije vojnik u ratu? Koje je djelo njegovo kao vojnika, koji ratuje po dužnosti svojoj, u ratu dozvoljeno ili opravdano, ili barem s isprikom popraćeno i drugim olakujućim okolnostima, a koje je nedozvoljeno i nemoralno, premda počinjeno od vojnika u ratu. To je pitanje najvažnije.

Lehmkuhl⁶⁸ postavlja ovo načelo: „Circa bellandi modum quaedam lege naturali licita aut illicita sunt, quaedam iure gentium constituta.“ I tako jest. Ono, što je po naravnom zakonu zlo, *malum intrinsece*, to ne može ni u ratu biti dobro, dosljedno ne može biti dozvoljeno; a što je po naravnom zakonu dopušteno, to bi dođuše moglo biti pozitivnim zakonom ili naredbom zakonitoga poglavara zabranjeno, barem u stanovitim prilikama, kada to naime svrha rata ili dobro vođenje rata zahtjeva, ali izvan toga slučaja ostaje i u ratu dozvoljeno. Naravni bo zakon nužno i nepromjenljivo zabranjuje ono, što je samo po sebi i bez obzira

⁶⁸ l. c. n. 1021.

na zabranu i zakon zlo i nedozvoljeno; a zapovijeda ili nalaže samo ono dobro, što je nužno i što mora da bude za općenitu dobrobit čovječanstva, dok sve ostalo dobro ostavlja našoj slobodi i ljudskim zakonima, da nalože ili zabrane prema prilika pojedinih ljudskih društava. Prva i poglavita norma dakle za prosuđivanje, što je u ratu dozvoljeno, a što nije, jest naravni zakon. Druga je pako norma za istu svrhu, međunarodno pravo, koje pomenuti pisac zove *ius gentium* u razloženom smislu kao *ius inter gentes* vel *ius inter nationes*. Prema ovim dvim normama valja prosuđivati svaki pojedini slučaj, što dolazi pred naš sud. Ove dvije norme priznavaju svi katol. moralisti.⁵⁴ Oni državoslovci, koji tobož ne priznavaju naravni zakon, nastoje cijelu stvar svesti na jednu normu, na međunarodno pravo. Međutim u ovom pitanju mjerodavniji su teolozi moralisti nego li državoslovci i pravnici.

Po prvoj onoj normi:

1. U ratu se ne smije što je po naravnom zakonu zabranjeno.

Razlog je ovaj tvrdnji već prije naveden, naime da je takovo djelo *res intrinsece mala*.

2. U ratu se smije ono, što je nužno ili barem potrebno ili podesno za svrhu rata.

Razlog je ovaj tezi taj, što onaj, koji smije ratovati, smije i sve ono činiti, što je za ratovanje kao sredstvo potrebno prema načelu: *Qui habet ius ad finem, habet etiam ius ad media*.

Po onoj drugoj normi:

3. U ratu se ne smije, što je međunarodnim pravom zabranjeno.

4. U ratu se smije, što je po međunarodnom pravu dozvoljeno.

Razlog je ovim tvrdnjama jasan. Naravni naime zakon po naravi svojoj je općenit zakon, izdan naime za cijelo čovječanstvo, za svakolika kraljevstva i pokrajine i za sva vremena. Za to je u izrazima preširok. *Bonum est faciendum, malum vitandum*. Svatko to priznaje. Ali kad se dođe do pojedinih slučajeva, kojima treba primijeniti opći naravni zakon, nije vazda jasno, što je u tom slučaju dobro, a što zlo. Za to je potrebno

⁵⁴ Sr. n. pr. Simar, pg. 360. Müller, I. II. t. II. § 128. Noldin, op. c. n. 352. i dr.

da se diktati naravnoga zakona pozitivnim, ljudskim zakonima potanje opredijele, da se pojedinim grupama slučajeva primijene i oštrije po zakonodavcu izreknu. To pako biva u običnim građanskim i inim zakonima za privatnike, a za države to biva u pravilima međunarodnoga prava. Ovo međunarodno pravo ne dira u onu prvu tezu, koja imade absolutnu vrijednost, dok onu drugu popunjuje i točnije određuje, što je za svrhu rata nužno, potrebno ili podesno.

A što je svrha ratovanja? Svrha ratovanja sastoji u tom, što jedna zaraćena stranka nastoji da drugu stranku sebi podvrgne, svlada; dosljedno da svojom vojenom snagom uništi vojenu snagu svoje protivnice, ili barem tako oslabi, da postane nesposobna za daljnje ratovanje, ili barem da se prisili ili sklone da moli mir. Štogaod je dakle nužno, potrebno, podesno ili zgodno, da se ona sredstva, kojima se jedna država u ratu služi, ili unište, ili oštete t. j. neuporabivima postanu, to je općenito govoreći dozvoljeno po naravnom zakonu drugoj državi da učini svojoj protivnici i obratno t. j. obim strankama, vojnicima obiju stranaka jednako je to dozvoljeno.

Ovo načelo je logička posljedica prije istaknutog načela: *qui habet ius ad finem* (sc. *obtinendum*), *habet etiam ad media* (scil. *necessaria ad finem obtinendum*). Ali je ipak i ovo načelo općenito, dosta neizrazito, jer opet nastaje pitanje: koja su to sredstva, kojima se država služi i kojima se smije služiti u svrhu rata. Za to nužno dolazimo do ustanova međunarodnoga prava.

Međutim ne obazirući se na to, što je po modernom međunarodnom pravu u ratu dozvoljeno, a što nije, može se doći do nekih sigurnih zaključaka, koje u ostalom priznaje i međunarodno pravo. Tako n. pr. iz teze I. logički slijedi, da u ratu nijednoj stranici nije dozvoljeno, a po tom da je svakomu vojniku grijeh, ako to učini:

1. navlaš ubijati nevine — *directe occidere innocentes*. Razumljeva se, da se u ratu mnogome vojniku može dogoditi, da ubije i nevinu osobu, ali protiv volje, jer nije bilo moguće spriječiti nesreću. N. pr. vojnik dobije nalog, da minom poruši most. Dok je vojnik po nalogu palio fitilj, dotle je na most prispio seljak neki s kolima. Vojnik zapalivši fitilj i bježeći od mosta opazi onoga seljaka na mostu. Znade, da će sad

nastradati; vikne mu zdvojno: „bježil“ — ali prekasno. Dapače kod ovakova posla moglo bi se dogoditi, da i sam vojnik nastrada. U prvom slučaju je occisio innocentis indirecta, a u drugom suicidium indirectum. Ovakovih slučajeva imade u ratu sijaset. Te vrsti ubijstva nije moguće spriječiti. Za to valja istaći, da je i u ratu grijehota, kada navlaš ili hotimice ubiješ nevinu osobu. Nevina pak osoba smatra se ona, koja ne ratuje, koja ne nosi oružja, bila ona pripadnik ove ili one zaračene države. Amo se broje i svi ranjenici.

Grjehota je nadalje i po naravnom zakonu zabranjeno je, sve kad i ne bi postojalo međunarodno pravo:

2. ranjenike navlaš sakatiti. Ranjenik je također od časa onoga, kada je pao i postao nesposoban za oružje, a po gotovo od časa, kada je po propisu vojničkom predao oružje, nevina osoba, koja ne ratuje više. Pa kao što nije dozvoljeno nevinu osobu ubiti, tako nije dozvoljeno ni sakatiti ni raniti — u opće tjelesnu ozledu zadati. Nehotične i lake ozlede ne dolaze u račun; one prve zato jer nijesu svojevolske; a ove druge jer su peccata levis materiae. Razumije se, da nije dozvoljeno nijednu nevinu osobu raniti ni sakatiti; ali u praksi se događa na žalost i danas još, da neprijatelj na ranjenicima svoga neprijatelja izvodi osvetu, iskaljuje svoj bijes, pa im odreže nos, iskopa oči, ili od pohlepe za zlatnim prstenjem plijeneći ranjene, odreže im prste skupa s prstenjem. Ako se to čini na mrtvacima, onda je takovo djelo nepovlašteno prisvajanje tuđega imetka; ako li na živima, onda je osim toga i osobna nepravda, teška naime ozleda tjelesna ili sakaćenje. I ovo sakaćenje, kada bi se dogodilo protiv volje, po nesreći, ne bi se u grijeh upisati moglo, kao što je rečeno kod ubijstva. Za to rekosmo gore: navlaš sakatiti ranjenje. Grjehota je napokon:

3. tuđi imetak nepovlašteno prisvajati si ili uništavati. Krađa, otimanje (rapina), šteta, to su djela nepravednosti, koja ne postaju nikada pa ni u ratu dozvoljenima. Vojnik dakle ne smije ni u ratu dirati u tuđe ni kvar praviti drugomu. Ovdje se misli na formalnu krađu i formalno oštećivanje tuđega imetka. Ona prva treba da bude rationabiliter invito domino, a ova vere, efficaciter et formaliter iniusta. Ispričaje vojnika od krađe i štete krajna nužda, necessitas extrema, n. pr. kad nema što za jesti, da od gladi pogiba, ili inako treba da si život spasi, a ne može, osim ako posegne za tuđim. Dapače ovaj

slučaj je neizbježiv baš u ratu. Ispričaje vojnika od krađe dozvola njegovih poglavara, vojne oblasti. Kad ova naime u stanovitim slučajevima dozvoli vojsci, da oplijeni grad ili koje mjesto, vojnik si ne prisvaja tuđi imetak nepovlašteno. Drugo je tada pitanje, da li je vojna oblast u tom slučaju imala opravdana razloga dozvoliti zapljenu; ali to stoji da vojnik ne griješi u tom slučaju. Ni onda ne će vojnik počiniti krađe, ako si poneše koju stvar od neprijatelja za spomen, po gotovo kada to nije stvar dragocjena ni od velike vrijednosti. Ovo što je rečeno za nepovlašteno prisvajanje tuđega imetka, vrijedi u kopnenom ratu; u pomorskom bo vrijede ustanove međunarodnoga prava, koje se u toj točki ponešto razlikuju. Što se pak štete dotiče, ovamo ne ulazi u račun ona šteta, koja se nužno mora dogoditi i protiv volje vojnikâ, n. pr. kod prolaza kroz polje žitom zasijano itd. već samo ona, koju vojnik počinu na svoju ruku i bez ikakova pametna razloga.

U potankosti već ne možemo dalje zalaziti, jer bismo zašli u područje međunarodnoga prava.

Među ostale po naravnom pravu nedozvoljene čine spadaju i ovi:

3. Potajno umorstvo ma bilo koje osobe. Nijednom vojniku nije slobodno ubiti ni vojskovođu, ni vojnika van u borbi očitio i otvoreno. Zasjede su po međunarodnom pravu dozvoljene, ali ne potajno umorstvo. Zasjeda je vrst lukavstva, koje je obim strankama dozvoljeno, kada n. pr. iznenada navalu vojska na neprijateljsku vojsku, da ju tako lakše svlada. Ovoj tvrdnji se ne protivi ni primjer Aodov, koji spominje sv. Pismo⁵⁵ kao historijsku činjenicu, ali ga ne odobrava; ni primjer Juditin⁵⁶ se ne protivi, jer sv. Pismo ne hvali njezin čin, već historijski spominje, da je narod njezin nju slâvio poradi oslobođenja svoga.⁵⁷ Takovo bo potajno umorstvo imade sve oznake zločina. Ne valja reći za ispriku, da je u takovu slučaju bila namjera dobra i plemenita, ljubav naime spram domovine, jer svrha ne opravdava zlo i nemoralno sredstvo: finis non sanctificat media. U najboljem slučaju moglo bi se dogoditi, da je dotični ubojica bio in bona fide, da je naime bio tog krivog uvierenja, da mu je to dozvoljeno.

⁵⁵ Knjiga Sudaca 3, 12—22. ⁵⁶ Knjiga Juditina gl. 13. ⁵⁷ Sr. Sv. Toma S. th. 2. 2. q. 110. a. 3. ad 3.

4. Poticanje i nagovor na zločine, n. pr. izdaju domovine, na prebjegnuće, na umorstvo i dr. Takovo naime nagovaranje je nemoralno, jer ide za nemoralnom svrhom i za zločinom. Druga je stvar nagovarati podanike neprijateljske države na ustanak ili bunu protiv svoga faktičnoga vladara. Ovo se po međunarodnom pravu smatra dozvoljenim. Ustanak je zabranjen doduše i kažnjiv po zakonima dotične države, i mora tako da bude poradi mira i poretka u državi. Ali kad država vodi rat, kad je mir i poredak u državi uzdrman drugim uzrocima, onda se ustankom samim ne narušava mir države, onda je upravo jedino zgodno vrijeme za to. U drugu ruku ustanak je pokušaj oslobođenja od tuđega gospodstva, što samo po sebi nije djelo nemoralno nego indiferentno. Tu se pita samo, da li imade opravdana razloga za to, da li najme dobro slobode, koje se kani ustankom postići, prevladava ono zlo, kojemu se podanici izvrgavaju u nastojanju, da se oslobode od jarma. Ustanak bo naroda protiv svoga vladara vazda je skopčan s mnogim zlim i ubitačnim posljedicama.

5. Svake vrsti krvoločtvo. Pod krvoločtvom se razumije svako prevršenje mjere u uporabi ubojitog oružja.⁵⁸ Zove se ovakov postupak i zviijerski, jer zviijer divlja, kad navali na čovjeka, ne pazi na to, je li čovjek kriv ili nije, ni koliko je kriv, već proljeva krv, jer u tom po svojoj divljoj naravi uživa. Tako i krvolok vojnik proljeva krv bez obzira na to, je li to treba ili ne treba ni koliko treba, već obično da utaži svoj bijes.⁵⁹ I to je upravo razlog, zašto se u ratu kulturnih narodâ ne dozvoljava, da se upotrebe čete barbarskih i nekulturnih podanika, koji nisu sposobni da se u ratu uzdrže od krvoločtva i zvjerstva, kojemu su od malena priučeni. I tu slavu u najnovije vrijeme stekla si je „prosvijetljena“ Franceska, koja je u ratu s Nijemcima upotrebila svoje divlje čete iz Algira i Senegala.

To su eto izvodi iz prve teze. Druga teza ne zadaje posebnih poteškoća ni u načelu, koje je jasno i neoborivo, ni u aplikaciji, koja je međunarodnim pravom danas prilično uređena. Sva ratna sredstva, koja su nužna ili potrebna u svrhu rata,

⁵⁸ Sv. Toma, S. th. 22. q. 160. a. 2. c. veli: crudelitas non solum non attendit culpam in eo qui punitur, sed excedit modum in puniendo. ⁵⁹ Ferritas vel saevita dicitur, secundum quam aliquis in poenis inferendis non considerat aliquam culpam eius qui punitur, sed solum hoc quod delectatur in hominum cruciatu. Sv. Toma l. c.

dadu se svesti na dvije hrpe: na silu i na lukavstvo. Silom se ide zatim, da se fizička premoć protivnice fizičkom protutežom uništi ili oslabi, a lukavstvom se ide za tim, da se duševna premoć neprijatelja duševnom protutežom umani ili svlada. Među sredstva sile spada u prvom redu ubojito oružje: sve vrsti topova, pušaka, mačeva, bodeža i sve vrsti ratnog strjeliva osim onoga, koje je međunarodnim pravom zabranjeno. Tako su n. pr. zabranjeni naboji dumdum, otrovano strjelivo i kužni bacili. Naboji dumdum su zabranjeni, jer prouzrokuju preveliku bol, a to je suvišno i nepotrebno sredstvo, kojim se ne pospješuje svrha rata. Otroavno strjelivo je danas zabranjeno iz istoga razloga, jer je nepotrebno zadavati čovjeku boli otrovanjem krvi, kad se može usmrtiti čovjeka običnim strjelivom; a veća se sila ne smije rabiti u ratu, nego li je potrebna za svrhu rata. Isti razlog vojuje i za kužne bacile. Kuga i onako dolazi iza rata kao vjerna pratilica njegova, kojoj je teško izmaknuti. Modernim higijenskim sredstvima može se hvala Bogu razvitak kužne bolesti spriječiti ili ograničiti barem, ali učiniti da se ne pojavi, nije moguće. Ljudsko dakle nastojanje ide za tim i u miru i u ratu, da se kužna bolest odstrani i uništi, pa se nikako ne može složiti s tim zločinačkim činom, da se navlaš kužni bacili unašaju.

Među sredstva sile spada i obsada utvrđenih gradova. Ali i tu vrijedi načelo: *tantum quantum*, t. j. toliko sile smije se upotrebiti, koliko je nužno ili potrebno, da se postigne svrha rata. Prije nego li će se opsijedati grad neprijateljski, mora se pozvati grad na predaju. Ako li grad to uskrati, i onda mu valja dozvoliti toliko vremena, koliko je potrebno, da se uklone nevine osobe, tako te ostanu samo vojnici, koji sačinjavaju posadu grada.

Među sredstva lukavstva spadaju t. z. strategemata, kako stari pisci govore. Laž je i u ratu nemoralna, pa ma bila izrečena od nužde — *mendacium officiosum*.⁶⁰ I prevara je vazda nemoralna. Riječ zadana mora se držati, a pogotovo ako je sklopljen ugovor.⁶¹ „*Fides quando promittitur etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur*“, uči sv. Augustin.⁶² Samo onda kad jedna stranka samovlasno pogazi ugovor,

⁶⁰ Sv. Alf. n. 410. 2.   ⁶¹ Sv. Alf. l. e. 3.   ⁶² Ep. 205. (189) od Bonif. in cap. Noli C. XXIII. q. 1.

nije ni druga stranka više dužna držati se toga ugovora. Ali zavaravati neprijatelja, kriti pred njim, koliko je vojske, kamo kreće, kada kani navaliti, upriličiti tobože bijeg ili uzmak vojske, da se neprijatelj izmami na mjesto za njega neugodnije itd. to je sve slobodno.⁶³ Dozvoljeno je i rabiti uhođe, da se dozna, kako je jak neprijatelj, gdje se nalazi, kamo smjera i što kani učiniti. Tu službu međutim danas obavljaju avijatičari. Slobodno je nadalje rabiti znakove protivničke, zastave, odijelo, ali to samo prije bitke i dok se sprema na bitku, jer u samoj bitci mora neprijatelj otvoreno da istupi protiv neprijatelja i očito u svojoj uniformi i pod svojom zastavom.

Prelazimo sada na treću i četvrtu tezu, t. j. kanimo u kratko razložiti, što je u ratu dozvoljeno po današnjem međunarodnom pravu, a što je zabranjeno. Međunarodno pravo, u koliko sastoji od onih ustanova, koje vrijede za države, kada rat vode, zove se ratno pravo. Ovo je pravo osobno i stvarno. Jer ne samo da valja razlikovati ratno pravo aktivno ili pravo ratovanja, t. j. tko ima pravo rat voditi, i ratno pravo pasivno t. j. čega se imadu držati oni, koji rat vode i kakova dobra uživaju; već se i ovo ratno pravo pasivno dijeli u dvoje: u pravo na osobe i pravo na stvari.

Ratno pravo s obzirom na osobe.

Ratno pravo, koje uživaju zaraćene stranke, ako se drže međunarodnih ustanova, dotiču se osoba i stvari. S obzirom na one prve to su u prvom redu one osobe, koje zovemo tom kombatantima; u drugom ranjenici, u trećem stanovnici, u četvrtom zaslužnjeni, a napokon i još nekoje osobe.

I. Samo one osobe, koje su ovlaštene za borbu, kojih je dužnost boriti se, dakle *k o m b a t a n t i* smiju po ratnom pravu kombatante neprijateljske vojske ubiti, raniti, uhvatiti, kao što su i same toj neizbježivoj pogibli izložene, da budu uhvaćene, ranjene, ubijene.⁶⁴ Ali s obzirom na načelo, da se u ratu samo toliko štete protivniku nanesti smije, koliko je nužno za svrhu rata, nije dozvoljeno ubijati bez ograničenja, tako te se svako uzaludno ubijanje kombatanata protiv međunarodnom pravu. Čim se neprijatelj predade i položi oružje, ne smije se

⁶³ Voit., n. 661. Coroll. 6. ⁶⁴ Sr. Liszt. o. c. § 40. II.

ni ubiti ni raniti, jer od toga časa nisu oni vojnici više komatanti.

Nalog vodstva, da se s neprijateljem postupa bez parda na, što znači da se ima bezuvjetno poubijati, protivi se međunarodnom pravu.⁶⁵ Ovakav nalog smio bi se izdati samo onda, ako je to nužno za sigurnosno vojske. To biva poimence kad se neprijateljskoj vojsci pridruži i pučanstvo u neprijateljskim činima, kako je to bivalo u Srbiji pa i u Belgiji. U tom slučaju je neprijatelj prvi povrijedio međunarodno pravo, pa tim izgubio pravo, da se s njim postupa obzirno i na temelju međunarodnog prava.

Osim oružanih vojnika imade i drugih osoba, koje se nalaze na ratištu na uslugu i pomoć komatantima, i koje pripadaju vojnoj sili i podvrgnute su vojničkoj disciplini. Ove osobe uživaju sve povlastice vojničkog stališa (čin, plaću, odijelo, opskrbu itd.), ali kao što sami ne smiju oružje rabiti protiv neprijatelja, tako ne smije neprijatelj ove osobe ni ubiti ni raniti, jer nisu u strogom smislu komatanti. Ovamo spadaju vojnički činovnici svake vrsti, vojni kurati, vojnički zastupnici stranih vlasti itd. K ovima se mogu pribrojiti još i one osobe, koje ne pripadaju vojsci, ali ih je vojna oblast pripustila, kao dopisnici novinâ, dobavljači živeža, prodavači i dr. pa i nevojničke osobe u vojničkoj službi n. pr. poštanski činovnici. Ni ove osobe nije dozvoljeno ubiti niti raniti, jer nisu komatanti. Ovim se osobama može dogoditi, da dospiju u sužanjstvo, ili da ih nesrećom tane pogodi ili rani.⁶⁶ To je slučaj homicidii indirecti, koji je u ratu neizbježiv i za to se ne može primiti za grijeh.

Po međunarodnom pravu su nadalje nepovredive one osobe, koje jedna od zaraćenih stranaka k drugoj šalje s nalogom, da pregovara o miru, ili da joj nešto važna službeno saopći. Takove se osobe zovu parlamentarci, a za oznaku nose bijelu zastavu. Ovakova osoba, obično časnik, šalje se redovno u pratnji od više vojnika, od kojih jedan nosi bijelu zastavu, drugi trubljom ili bubnjem javlja dolazak, a ostali su kao počasna i sigurnosna straža parlamentarca. Katkada je potreban i tumač. Sve ove osobe u pratnji smatraju se također nepovredivima. Nijedna stranka nije dođuše dužna upustiti se u pregovaranja s drugom, a još manje je dužna obustaviti rato-

⁶⁵ Sr. Liszt. o. c. §. 41. III. ⁶⁶ Sr. Liszt. o. c. § 40. II. 3.

vanje za volju druge. Ali ako se dobrovoljno na to pristane i borba obustavi za čas, moguće je poslati i primiti parlamentarca i tek onda imade ovaj pravo na nepovredivost i slobodan povratak. Vojna uprava, koja se odlučila, da primi parlamentarca, imade pravo poduzeti sve potrebne mjere, da parlamentarac protivnice ne može prigodom svoje misije ništa uhoditi. Ako bi parlamentarac svoju misiju upotrebio za uhađanje, gubi pravo na nepovredivost i protivnik dobiva pravo zadržati ga, a dokaže li mu se, da je krivac urote ili izdaje, smije se i kazniti prema ustanovama ratnoga prava.⁶⁷

II. Čim je koji vojnik ranjen, da ne može više oružje rabiti, ne smije se više smatrati neprijateljem i dosljedno ne smije se ubijati ni sakatiti; takova osoba imade pravo, da ga se digne i uzme na liječenje po osobama za to specijalno određenim. Ranjene vojnike neprijatelja ubijati ili sakatiti smatralo se je vazda, a smatra se i danas barbarskim običajem, koji je nedvoumno nemoralan, te se ni u čem ne razlikuje od običnog umorstva. S obzirom na tu okolnost, da ranjeni vojnici trebaju pomoći i njege, nastala su u mnogim državama Evrope poznata društva crvenoga križa sa zadaćom sabirati i u mirno doba novac i sredstva za njegu ranjenika i k tomu potrebno osoblje, da čim nastupi potreba bude sve pripravno. Početak ovoga društva bio je u Švicarskoj, pa je u istoj državi došlo do Ženevske konvencije god. 1864., u kojoj su stvorena pravila, kako da se postupa s ranjenim i bolesnim vojnicima i s onim osobama, koje su zato potrebne. Premda su ta pravila danas prihvaćena po svim državama Evrope i nekim državama Amerike i Azije, ipak se i danas događa i na sjevernom i na južnom ratištu, da se te ustanove mimoilaze i tako teško povređuje međunarodno pravo. O tim ustanovama vrijedno je reći koju posebice.

Pomenute godine 1864. u Švicarskom gradu Ženevi potpisan je ugovor između dvanaest evropskih država, koji su naknadno potpisale ostale evropske države i mnoge države u Americi (Bolivia, Chile, Peru, San Salvador i Savezne države sjev. Amerike) i Aziji (Japan, Perzija). Poglavitē ustanove ovoga ugovora jesu ove:

Vojničke i ratne bolnice (t. z. ambulance) imadu se

⁶⁷ Sr. Liszt. v. c. §. 40. II. 4.

smatrati kao neutralne, i prema tomu imadu ih ratujuće stranke zaštititi i poštediti, doklegod u njima bude bolesnih ili ranjenih (čl. 1.).

Osobe u vojničkim i ratnim bolnicama (lječnici, ljekarnici, vojni svećenici, bolničari, upravitelji, opskrbitelji i t. d.) imadu tako dugo uživati dobrobit neutralnosti, doklegod izvršivaju svoju dužnost i doklegod imade ranjenih, koji su potrebni da ih se u bolničku njegu uzme (čl. 2.).

Ovo osoblje može u vojničkim i ratnim bolnicama nastaviti izvršivanje svojih funkcija i onda, pošto neprijatelj zemlju osvoji, a može se i udaljiti ter otići za vojskom, kojoj pripada. U ovom potonjem slučaju imade vojska, koja je zemlju osvojila, ovo osoblje odvesti sve do predstraža neprijateljskih (čl. 3.).

Stvari, što se nalaze u vojničkim bolnicama, potpadaju pod ratno pravo. Stoga, kad osoblje iz bolnicâ odilazi, imade pravo sobom ponesti samo ono, što je njihovo privatno vlasništvo; dočim sa stvarima, koje se nalaze u ratnim bolnicama (ambulance), imade pravo raspolagati ono osoblje, koje im pripada (čl. 4.).

Stanovnici mjesta, koji pomažu ranjenicima, imadu se poštediti i na slobodi ostaviti. Svaki ranjeni vojnik, koji je u privatnu kuću uzet na njegu, ima biti zaštita dotičnoj kući. Stanovnik, koji ranjena vojnika primi u kuću, ima biti slobodan od podavanja stana vojsci kao i djelomice od ratnih kontribucija (čl. 5.).

Ranjene ili oboljele vojničke osobe moraju se bez obzira na narodnost t. j. bez obzira na to, kojoj od zaraćenih stranaka pripadaju, uzeti u njegu. Vrhovnim vođama slobodno je da u boju ranjene neprijateljske vojnike odmah predadu neprijateljskim stražama, ako to prilike dozvoljavaju i ako su obje stranke u tom složne. Oni neprijateljski ranjenici, koji su nakon ozdravljenja njihova pronađeni za boj nesposobni, imadu se poslati u domovinu svoju; a ostali mogu se ili zadržati kao sužnji, ili poslati kući pod uvjetom, da se ne laćaju oružja, dok traje rat (čl. 6.).

Željeznički vlakovi, koji dopremaju ranjenike, kao i ono osoblje, koje vlakovima upravlja, uživaju bezuvjetnu neutralnost. Na vojničke i ratne bolnice kao i na pomenute željezničke vlakove imade se osim narodne zastave istaći zastava

crvenoga križa (crveni križ na bijelom polju) kao znak. Osoblje bolničarsko nosi također na ruci isti znak crvenog križa (čl. 7).⁶⁸

Ove ustanove ženevske konvencije o njezi ranjenih na ratištu prihvatila je i druga haška konferencija te ih protegnula i na pomorski rat, o kojem će biti govora kasnije.

III. S t a n o v n i k e neprijateljske zemlje, u kojoj se rat vodi, štiti međunarodno pravo od svake osobne povrede sve dotle, dok se mirno vlada spram neprijatelja. Čim se pako dađe pučanstvo na neprijateljske čine, gubi pravo na obzirno postupanje od strane neprijatelja. Ovo pravilo potvrđuje činjenica, koja se dogodila god. 1870. za rata između Pruske i Franceske. Tadanji naime pruski kralj Vilim I. stavio je u svoju proklamaciju na francuski narod u oči rata ove značajne riječi: „Ja ratujem s franceskom vojskom, a ne s franceskim pučanstvom. Ovo će stoga i nadalje biti sigurno za svoj život i imetak sve dotle, dok mi ono samo neprijateljskim svojim postupkom spram njemačke vojske ne bude oduzelo pravo, da ga štitim“⁶⁹. U interesu je dakle pučanstva, a i dužnost mu je po međunarodnom pravu, da ne dira u neprijateljsku vojsku, već da strpljivo čeka, kako će se rat svršiti, na čijoj li će strani biti pobjeda. U protivnom slučaju izazvat će neprijatelja, da stanovništvo poubija ili zasušnji, a kuće i ostali imetak spali, pri čemu naravski stradaju nebrojene nevine osobe. Lijepi primjer mirnoga držanja pružio je grad Lavov, Černovice i ostala mjesta u Galiciji i Bukovini; dočim je pučanstvo Belgije svojim neprijateljskim napadajima na njemačku vojsku skrivilo propast nekih gradova, poimence grada Louvaina. Užasni primjer brutalnoga postupanja s mirnim stanovništvom istočnih dijelova Pruske, Galicije i Bukovine dali su opet Rusi na sramotu sebi i dvadesetom vijeku.

Neprijatelju je slobodno, kad provali u tuđu državu, poduzeti nekoje mjere opreznosti, da si osigura nesmetani boravak i sigurno zaleđe. Tako n. pr. smije razoružati pučanstvo oduzimanjem oružja ili zabranom (ako je to dosta) nošenja oružja. Smije zatim dignuti ta oće, t. j. odabrati nekoliko osoba između najuglednijih građana, koje bi imale jamčiti, da će se pučanstvo mirno vladati i da ne će ništa poduzimati protiv neprijatelja. Taoci jamče svojim životom i imetkom za mir i

⁶⁸ Sr. Staatslexsicon I. c. str. 817. i sl. ⁶⁹ Sr. Liszt. o. p. §. 40. II.

poredak u dotičnom gradu, mjestu ili pokrajini. Ovi taoci su nalik na zarobljenike, jer su u svojoj slobodi smetani. Običaje se naime zatvoriti ih u kakovo sigurno mjesto, da ih se ima pri ruci, kad ustreba.⁷⁰

Ako li neprijatelj osvoji neku zemlju, to između stanovnikâ osvojene zemlje i vojne oblasti neprijatelja nastaje nov odnošaj.

Vojna oblast neprijateljska dužna je bezodvlačno dati na znanje pučanstvu, da je doista zemlja njihova po neprijatelju osvojena, i poprimiti sve nužne mjere, da se i nadalje uzdrži u zemlji javni poredak. Postavit će n. pr. upravitelja zemlje osvojene, ostavit će potrebiti broj vojnika za očuvanje reda i t. d. Zakoni domaći ostaju međutim u svojoj kreposti kao i sudovi. Ali ako se opazi, da zemaljski kazneni zakon i sudovi nisu dovoljni za sigurnost i poredak u osvojenoj zemlji, neprijateljska oblast smjeti će povjeriti posao sudovanja svojemu ratnomu sudu. Nadalje dužna je nova uprava štititi čast građanâ kao i osobna prava njihova na život i imetak, a ne smije dirati ni u religiju stanovništva. To bo sve iziskuje i naravni zakon od svakog poglavara spram podčinjenih građana, pa su stoga potpuno opravdane ove ustanove međunarodnoga prava.

Stanovnici nasuprot osvojene zemlje dužni su pokoravati se odredbama nove vojne oblasti, a uskrate li posluh, neprijatelj ima pravo prisiliti ih na to. Stanovnici ni su dužni prisegu vjernosti položiti neprijatelju. Razlog je tomu taj, što on nije njihov zakoniti poglavar barem za sada ne, ali na posluh su dužni poradi općega, javnoga dobra, poretka naime u zemlji, a ne poradi oblasti. Stanovnici osvojene zemlje nisu podnipošto dužni, da stupe u vojsku neprijatelja i da ratuju s njime; to oni ne smiju učiniti, a niti ih neprijatelj smije na to siliti. To bi bila s njihove strane izdaja vlastite domovine, a od strane neprijatelja bio bi nagovor na izdaju.⁷¹

Drugi je slučaj, što su ga u sadašnjem ratu učinili Poljaci iz ruske Poljske. Čim je buknuo rat između monarhije naše i Rusije, prijavili su se kao dobrovoljci s nakanom, da otvoreno i javno pod austrijskom zastavom ratuju protiv Rusije, koja njihovom domovinom tiranski i nepravedno vlada. Nepravdu nitko nije dužan

⁷⁰ Sr. Staatslexicon I. c. str. 819. ⁷¹ Sr. Staatslex. I. c. str. 820. i Liszt o. c. §. 41. IV.

trpjeti, već ju smije dobrovoljno trpjeti, ako mu je na volju stavljeno, ili ju trpi prinuđen. Čim se prilika pruži, da se od nepravednog ugnjetavanja oslobodi, dužnost mu je tu priliku upotrebiti. Patriotizam dakle vodi Poljake u boj za slobodu domovine protiv ugnjetavača. Pođe li rat sretno za rukom, blago njima!

IV. Što se osoba zarobljenih dotiče, u tom je danas daleko blaža praksa nego li je bila u prijašnje doba. U starom vijeku, kako je poznato, držalo se, da je pobjeditelj postao neograničenim gospodarom nad životom zarobljenih ne samo vojnika, nego i cjelokupnog pučanstva osvojene zemlje. I žene i djecu dao je pobjeditelj što pogubiti, a što u roblje sa sobom odvesti. Tako se je i židovskom narodu dogodilo, kako sv. Pismo svjedoči.⁷² Za to se kaže i danas zarobiti ili zaslužniti za radnju, kojom jedna ratujuća stranka vojsku neprijateljsku predobije, bilo da ju fizičkom silom uhvati, bilo da se ona dobrovoljno preda. U srednjem vijeku opstojala je praksa, da se je pomoću zarobljenika dobivala bogata otkupnina, ili da se neprijatelj neprijatelju osvetio. Današnje ratno pravo posmatra ovu stvar kao oslabljenje protivničke moći, te se zarobljeni vojnici nakon rata vraćaju živi i neozleđeni uz naknadu troškova za njihovo uzdržavanje.⁷³ U tom se postupanju vidi golem napredak i potpuni preokret običajâ, koji su vladali u prijašnje vrijeme.

Po današnjem ratnom pravu smiju se zarobiti: a) suvereni vladar i članovi njegove kuće, koji su dorasli za oružje; b) svi kombatanti u strogom smislu, ma bili i ranjeni; i c) sve osobe, koje u ratu sudjeluju na svoj način, kao ministri, diplomate, činovnici, teklići, avijatičari, šoferi, momčad koja skrbi za hranu vojsci i t. d. Jedino se izuzimlju one osobe, koje skrbe za ranjenike, kao što su liječnici i ostalo službujuće osoblje muškoga i ženskoga spola, bilo da se ovo nalazi u kućama pretvorenima u bolnice, bilo da boravi u šatorima podignutim u svrhu njegovanja ranjenika, ili da se vozi u kolima običnim ili željezničkim, ili se nalazi na brodovima. Prema ženevskoj i haškoj konvenciji ne bi se smjele ove osobe zaslužniti. Osobe, koje ne pripadaju vojsci, nego prate vojsku iz inih razloga, kao novinari, prodavači živežnih stvari ili slično, smiju se samo

⁷² IV. Kralj. 17. ⁷³ Sr. Liszt. op. c. § 41. I.

privremeno zarobiti, dok to iziskuje vojna nužda.⁷⁴ Isto tako i pučanstvo neprijateljske zemlje može se zarobiti, ako je to i dokle je to nužno ili potrebno za slobodu i sigurnost vojske ili države, koja rat vodi. Ali ako se pučanstvo oružjem opre neprijatelju, gubi svako pravo na zaštitu te se smije pogubiti i raniti i zaslužniti kao i komatanti.

U ratu se mogu zarobiti pomenute osobe na razan način. I pojedini vojnik može neprijatelja uhvatiti i razoružati t. j. oteti mu oružje; uhvaćeni i razoružani vojnik postao je sužanj. Kad vojska neprijateljsku vojsku opkoli i pobije, tako te nije sposobna da se dalje bori, a uzmaći ne može, tad se cijela vojska prisili da položi oružje i od toga časa smatra se zaslužnjenom. Ako zdravstveni organi ili članovi crvenoga križa kupeći ranjenike nađu ranjenika iz neprijateljske vojske među svojim, smiju pokupiti i ove te su i ti ranjeni vojnici od toga časa sužnji. Isto vrijedi i za mornare, koji se s potonula broda na brod neprijateljski spase. Napokon u sužanjstvo se dolazi na temelju kapitulacije,⁷⁵ kada se naime utvrđeni grad dobrovoljno predade.

Pravni odnošaj ovakove zaslužnjene osobe stoji prvo u tome, da se smatra sužnjem ne dotične osobe, koja ju je fizički uhvatila, ni one vojske, koja je neprijateljsku vojsku zarobila nego se smatra sužnjem države, koja rat vodi. Drugo prema načelu, da je zaslužnjivanje u današnje doba samo neko sigurno sklonište neprijateljskih vojnika, a ne tamnica, imade država to pravo, da sve one mjere poduzme, koje su potrebne da joj sužnji ne pobjegnu, ali i dužnost da čuva život i zdravlje zarobljenika.⁷⁶ Ovakav se dakle sužanj ne smije smatrati zločincem i dosljedno ne smije se držati u tamnici, niti mu se kakova kazan smije zadavati; već je jedino u tu svrhu uhvaćen, da dalje ne ratuje protiv države, koja ga je zarobila. I upravo zato ne smiju se zarobiti osobe, koje nisu komatanti, osim ako za to vojuju drugi razlozi. S toga i sužanjstvo nekombatantata, kako već bje spomenuto, može da bude samo privremeno i uvjetno o svrhi rata. I u tom pogledu imade pomenuta haška konvencija mnogo zgodnih ustanova. Ratni zarobljenici n. pr. zadrže vlasništvo nad svojim privatnim imetkom, tako te im se smije oduzeti

⁷⁴ Sr. Liszt. op. c. §. 41, 2. ⁷⁵ Staatslex. I. c. str. 821. ⁷⁶ Sr. Liszt o. c. §. 41. I. 1.

jedino oružje i konj (ako su konjanici) i vojne isprave. Ne smiju se redovito zatvarati u tamnice, u t. z. kazemate tvrđavne, ni uopće u takove prostorije, koje su opredijeljene za zločince, barem kada to nije nužno poradi pomanjkanja prostora. Za njihovu opskrbu troši država, koja ih je zaslužnjila, i opskrbljuje ih kao i vlastite svoje vojnike. Prigodom sklapanja mira imade država pravo zahtijevati odštetu za opskrbbne troškove od države, čiji su podanici, osim ako nije inače ugovoreno bilo. Ratni se zarobljenici smiju nadalje upotrebiti za vrijeme sužanjstva i za takove radnje, koje sa ratnim operacijama nisu u neposrednom doticaju i koje nisu odviše naporne i koje ne obeščaćuju dotičnika u njegovom vojničkom činu. Ove radnje mogu biti u korist javne uprave ili na korist privatnika. Za ove radnje imade ratni zarobljenik dobiti primjerenu plaću prema tarifi, koja vrijedi za domaće radnike. U pogledu ratnih zarobljenika imade još mnogo pojedinačnih ustanova, koje se temelje na moralu i pravici, te je ne samo dozvoljeno po njima se ravnati, već je to i hvalevrijedno.⁷⁷

Ratno sužanjstvo može i svršiti na razan način: 1. kada sužanj sretno pobjegne; 2. kad ga vojska njegove države oslobodi; 3. kad umre; 4. kad svojevotjno zamoli i dobije državljanstvo one države, koja ga je zarobila; 5. kad se na temelju sporazuma među zaraćenim državama izmijene ratni zarobljenici; 6. kad ga država, čiji je zarobljenik, otpusti bilo bezuvjetno, ako nije vojnik, ili na poštenu riječ, da ne će u sadanjem ratu više vojevati protiv države, koja mu slobodu podjeljuje.⁷⁸ U ovom posljednjem slučaju dužan je dotični oslobođenik svoje obećanje držati *ex iustitia sub gravi*. Takovo bo obećanje nije *simplex promissio obligans ex intentione promittentis*, već je dvostrani ugovor svojevotjno sklopljen u velikoj i zamašitoj stvari.

V. Osim kombatanata i ratnih zarobljenika dolaze u obzir u ovoj stvari još nekoje osobe. To su prebjeci, uhode, izdajice i komitadžije. Prebjeg (desertor) zove se vojnik, koji je ostavio svoju zastavu i prešao u neprijateljski tabor, da se s njim bori proti svojima. U slučaju da se ovakov prebjeg zarobi ili ga neprijatelj izruči, ne smatra se ratnim zarobljenikom, već zločincem, kojega čeka po vojnom kaznenom zakonu kazan smrti za njegovu nevjeru. Osim toga krivac je, što je prisegu

⁷⁷ Sr. Staatslex. I. c. str. 822, 823. ⁷⁸ Sr. Liszt. o. c. §. 41. I. 3.

vjernosti svojem vladaru pogazio. Uhoda ili špijun (od tal. riječi spia) zove se ona osoba, koja se krišem ili pod krivim naslovima, kao da je tobož prodavač živeža za vojsku ili slično, došulja u redove vojske s nakanom da dozna, što bi neprijatelju korisno biti moglo, i to njemu dojavljuje. To je djelo nemoralno, kojim se otkriva tajna, u nakani, da se oda ili izda. Izdajica zove se ona osoba, koja službeno povjerenu tajnu o nepovoljnim prilikama u vojsci, kojoj pripada, neprijatelju dojavljuje. U vojničkom kaznenom zakonu nabrajaju se potanko zabranjeni čini, koji su predmet izdaje. Izdajica može netko biti u diplomatskim poslovima, u političkim, građanskim, službenim i inim, ali ovdje pred očima imademo samo izdajicu u ratu. I one osobe, koje se svojevolumno ponude neprijatelju za provodiča i pokažu mu put, smatraju se izdajicama; dok one osobe, koje je neprijatelj ulovio i prisilio, da mu put pokažu, nisu izdajice, jer nisu slobodni bili. Nije svaka osoba, koja je osumnjičena s uhodarstva ili s izdajstva, eo ipso uhoda ili izdajica. Dogodi se u ratu, da mnoga nevina osoba u tom pravcu nastrada. Ali to su pojedini slučajevi, koje bi trebalo ispitati najprije, da se uzmogne označiti moralnost postupka ili nemoralnost. Ali pravi uhoda, kojemu je čin dokazan, izdajica, kojega je izdaja očita, kazne se smrću. Takovo je uvjerenje vazda postojalo i sada postoji u svih naroda. — Komitadžija je ona osoba, koja nije vojnik, ali na svoju ruku ubija, ranjava, pljeni, pali, otima, dinamitom diže mostove i tunele, ruši brzobavne i telefonske žice, željezničke pruge i dr., s nakanom da tako naškodi neprijatelju. Premda komitadžije to čine s privolom ma i mučke danom svoje države, smatraju se ipak kao privatni razbojnici i zločinci, koji se kazne po ratnom sudu smrću, budući da nije ovlašten za takova djela, jer nije komitant. Napokon i oni, koji se šuljaju za vojskom u nakani da orobe mrtve i ranjene vojnike, što leže na ratištu, smatraju se tatima i razbojnicima, te se smiju na mjestu ubiti. Zovu se takove osobe maroderi, a zgodno im se nadjelo ime: hijene u ljudskoj spodobli.

Ratno pravo s obzirom na stvari.

Načelo međunarodnoga prava, da za vrijeme rata samo države mogu biti nosioci aktivnoga prava ratnoga, a ne pu-

čanstvo njihovo, vrijedi i s obzirom na stvari, kao i s obzirom na osobe. Osim toga već prije istaknuto načelo, da se neprijatelju u ratno doba samo onoliko štete nanijeti smije, koliko to nužda vojske i svrha rata iziskuje, vrijedi i s obzirom na stvari, što se nalaze u neprijateljskoj zemlji. Ove pako ili su vlasništvo države ili vlasništvo privatnika. One prve su ili općenito javno dobro, što služi svim državljanima na porabu, kao ceste, luke i obala morska, ili su državna imovina, koja je određena, da se zadovolji potrebama države, kao porezi i carine, državne kovaonice novca, pošta i državne željeznice, rudnici i soline ter ina komorska dobra. Sva ostala dobra smatraju se posebnička ili privatna dobra, pripadala ona privatnim osobama ili moralnim korporacijama. Općenito govoreći samo ona prva dobra, što su vlasništvo države, smije neprijatelj u ratu posvojiti, uzeti, ali u privatnu imovinu ne smije dirati. U ona prva smije dirati, ali samo u koliko to opravdava nužda i potreba rata, što redovito i biva, dok u ona druga ne smije dirati, osim ako to iziskuje iznimno nužda i potreba. Dirati preko i mimo nužde i potrebe u državnu imovinu ili dirati u opće u privatnu imovinu značilo bi povredu međunarodnoga prava, kao što dirati u onu prvu općenito u koliko ratna nužda iziskuje ili u onu drugu iznimno, ako to iziskuje nužda, slobodno je i ne protivi se ratnom pravu. Međutim dodajem jošte neke potankosti.

Što se tiče nepokretne državne imovine, n. pr. državnih zgrada, državnih šuma, željeznica, imanja, tvornica i dr. neprijatelj imade u pokrajini, koju je vojskom zaposjeo (okupirao), nad tim nepokretninama upravu i pravo porabe, ali ne vlasnosti, sve dok traje rat. Prema tomu dužan je kućanstvo tuđeg vlasništva čuvati ter u istom stanju stvar predati, u kojem ju je primio. Ako se po njega rat sretno svrši i dotična pokrajina dođe u njegovo vlasništvo, onda eo ipso prelazi u njegovo vlasništvo i svakolika nepokretna imovina neprijateljeva.

Što se pak pokretne državne imovine dotiče, ova prelazi odmah u potpuno vlasništvo neprijatelja, čim ju je prisvojio. Ovo pravilo vrijedi poglavito za one predmete, koje poslužiti mogu za vođenje rata. To su u prvom redu državne i ratne blagajne, vrednosni papiri, u koliko se mogu unovčiti i utjerati, zatim oružje svake vrsti kao što i sve sprave potrebne za oružje, zatim ratna municija (barut, patrone, topovska zrna i t. d.)

konji, volovi, ovce pa i ostale životinje i cjelokupna zaira — što god može služiti za hranu ili opremu vojske, sve to prelazi u njegovo vlasništvo. Neprijatelj smije u zauzetoj pokrajini ubirati i porez i sve ine državne dohotke, koji su već propisani ali neubrani. Dakako ovim dohodcima u prvom redu valja da namiri troškove uprave. — Željezničke prostorije i kola željeznička, stupove i žice od brzojava ili podmorskoga kabela smije neprijatelj rabiti u svoju korist, ali ne smije razoriti ni uništiti, osim ako je i to nuždom ratnom opravdano.

Neprijatelj smije nadalje topovima pucati — kod osvajanja naravski — samo na utvrđene gradove, pozicije i pojedine zgrade, a na ostala neutvrđena mjesta i otvorene gradove ne smije, osim ako je i to nužno ili potrebno kod osvajanja ili kod obrane. Kod osvajanja smije neprijatelj pucati na tvrđave ili u opće na utvrđena mjesta ili pozicije, ako se tamo neprijatelj nalazi. Na otvorene gradove pako ne smije pucati, ma se ondje i nalazio neprijatelj. Ali u slučaju da branitelji otvorenoga grada ili građani njegovi topovima pucaju na neprijatelja, onda naravski smije i on topovima navaljivati, pa ma nastradali grad i nevino pučanstvo. — Prije opsjedanja koje tvrđave postoji ta manira, da se grad pozove na predaju. To biva u tu svrhu da se mogu nekomatanti, napose žene i djeca, pravodobno zakloniti ili na sigurnije mjesto otići. Rekoh „manira“ da razlikujem od zakona i prava. Da li je naime obsjedateljeva stroga dužnost, da se drži ove mjere, a obsjednuti da li pravo imaju na to, ne da se stalno odsjeći.⁷⁹ Prigodom bombardovanja grada imao bi obsjedatelj na to paziti, da ne ošteti one zgrade, koje služe bogoštovlju, znanosti ili umjetnosti, ili dobrotvornoj svrsi, napose bolnice i sve one zgrade, koje tada služe kao bolnice za ranjenike. I to spada na dobru „maniru“ rata. Stanovnici obsjednutoga grada dužni su ovakove zgrade označiti vidljivim znakom, u koliko nisu same vidljive, da ih neprijatelj može prepoznati. Na bolnicama ima da visi bijela zastava sa crvenim križem. Ali ako obsjedatelj ne raspoznaje takove zgrade, ili ako se obsjednuti ovakovim zgradama služe za svoju obranu, onda nije dužan imati taj obzir. Isti obzir zaslužuju općenito u cijeloj zaposjednutoj zemlji i sva ona dobra i pokretna i nepokretna, što služe u bogoštovne svrhe

⁷⁹ Sr. Liszt, op. c, §. 41. III. 1.

(crkve, samostani, crkveni imetak), u svrhe znanosti ili umjetnosti, u svrhe nastavne i dobrotvorne. Ovakova dobra smatraju se po modernom međunarodnom pravu kao nepovrediva, pa ma bila i vlasništvo države. Ako neprijatelj navlaš razori ili ošteti ovakove bogoštovne, nastavne, znanstvene i dobrotvorne zavode, ili povjesne spomenike, biblioteke, arhive, umjetničke slike, kipove i t. d. krnji međunarodno pravo, osim ako ga ispričaže već više puta spominjana nužda i potreba. Kod bombardiranja uvrđenoga mjesta nije moguće da se obsjedatelj ograniči tek na same utvrde, već je upravo neizbježno, da kuglja pogodi druge dijelove grada i protiv njegove volje i padne na spomenike umjetnosti. I to je onaj slučaj, što ga moralisti navode za primjer *occisionis indirectae* ili *in causa volitae*.

Što se na posljedku dotiče privatničkog imetak, bilo pokretnog ili nepokretnog, ne smije neprijatelj to dobro prisvojiti si. Po modernom naime ratnom pravu zabranjeno je svako plaćkanje, orobljenje, prisvojenje, konfiskacija privatničkog imetka, pa ni u osvojenoj tvrđavi ili utvrđenom mjestu. Neprijatelj imade pravo u osvojenoj zemlji na t. zv. rekvizicije i kontribuciju, t. j. imade pravo tražiti od stanovništva, bez obzira na narodnost njihovu ili državljanstvo, da dade što je potrebno za uzdržavanje vojske. To je u prvom redu stan za vojsku ili konje, zatim hrana za ljude, hrana za konje, benzin za automobile, pretprega ili kola i dr., dakako uz odštetu. Pučanstvo pak dužno je te stvari dati ili pribaviti pa makar mu i teško bilo. Neprijatelj dapače smije pučanstvo prisiliti na to podavanje, ako dobrovoljno ne će, a to biva tako, da mu se nametne porez u novcu, koji se zove kontribucija. Do ovoga novca dolazi neprijatelj obično na taj način, da pritegne najbogatije građane na isplatu iste. Ako je pak skrajnja nužda, neprijatelj smije posegnuti i za privatničkom imovinom t. j. sam si uzeti konje, kola, živež i t. d. što pripadaju privatnicima, ali i to uz odštetu. Ova se istina temelji na principu *ablacionis rei alienae in extrema necessitate*.⁸⁰ To se zove u državoslovlju *ius angariae*.⁸¹ Iznimka postoji u pomorskom ratu, u kojem je slobodno neprijateljski brod uloviti i prisvojiti si ga sa svim što je na njemu, ali o tom bit će govora u redcima što slijede.

⁸⁰ Sr. Noldin. de Praec. n. 424 seq.   ⁸¹ Sr. Liszt. I. c. n. 3. i §. 24. III.

Ratno pravo u pomorskom ratu.

Za pomorski rat vrijede općenito govoreći ista načela, koja vrijede i za kopneni rat. Osim toga vrijede po današnjem međunarodnom pravu još i ova načela:

Ratište t. j. mjesto, gdje se smije rat voditi, smatra se svako otvoreno more. Po međunarodnom pravu naime more uživa tu slobodu, da ga ne može osvojiti nijedna državna vlast. More nije *res nullius*, već *res communis omnium*. Za to imade svaka država pravo da plovi po moru i da njezini trgovački brodovi kao i njezini ratni brodovi i u miru i u ratu nesmetano plove pod zastavom dotične države i pod njezinim zakonima, koji isključivo imadu pravnu moć nad svim osobama, koje se nalaze na njezinom brodu. Na otvorenom dakle moru smije svaka država ratovati i neprijateljske čine izvršivati protiv brodova svoje protivnice. Osim otvorenog mora (*mare apertum seu liberum*) mogu biti ratištem pomorske bitke i oni dijelovi mora, kao zaljevi i morska tijesna, koji uživaju istu slobodu kao i otvoreno more, za razliku od mora zatvorenog (*mare clausum*). Kao primjer zatvorenog mora navodi se azovsko more, morski zaljev kod grada Rige u Rusiji i Zuidersee u Holandiji. Kao otvoreno more smatra se i Sjeverno more i crno more i marmarsko more, kao i Beringovo tijesno. U ostalom to ovisi o međusobnom sporazumu država, da potanko utanače, koji se dijelovi mora imadu smatrati otvorenim, a koji zatvorenim. Ratište pomorske bitke može biti nadalje morska obala one države, koja rat vodi, dočim na morskoj obali neutralne države ne smiju se uznemirivati ni neutralni ni neprijateljski brodovi.⁸²

Pomorski se rat vodi na ratnim brodovima, t. j. onima, koji su jedino u tu svrhu sagrađeni. Tih imade razne vrsti i veličine prema razlikosti zadaće, koja im je opredijeljena. Država smije i svoje trgovačke brodove i parobrode za putnike upotrebiti u ratu, ali onda valja da ovi brodovi plove pod ratnom zastavom i da njima zapovijeda vojna pomorska oblast (admiral).

Osim toga potrebno je da ovakovi neratni brodovi imadu pismenu dozvolu (*Kaperbrief*) svoje države, da su ovlašteni na neprijateljske čine. Oni brodovi, koji te pismene dozvole nemaju, a ipak po moru love neprijateljske brodove, smatraju se gusar-

⁸² Sr. Liszt, o. c. §. 42. I. 1.

skim lađama, koje smiju ratni brodovi svake države zaustaviti i na odgovornost povući. Osim toga svaka država smije najmiti i u ratu upotrebiti pod istim uvjetima i privatne brodove. A i privatnici smiju svoje vlastite brodove ustupiti državi na uporabu, bilo da to država zatraži ili su joj to sami ponudili. I u tom slučaju potrebno je, da njima vojna pomorska oblast zapovijeda, da nose ratnu zastavu države svoje, i da imadu pismenu dozvolu one države, u čijoj su službi. Samo oni brodovi, koji prevažaju ranjenike i nose zastavu crvenoga križa, jesu nepovredivi prema ustanovama druge haške konferencije. Na njih se ne smije pucati i ne smiju se zarobiti. Ovi brodovi smiju nesmetano u svaku luku ući.⁸³

Neprijateljski čini ratnih brodova po međunarodnom pravu dozvoljeni jesu ovi: 1. pucati na neprijateljski ratni brod u svrhu da se brod probuši i potopi; 2. loviti brodove neprijateljske države, bili ovi trgovački ili putnički. Ostali brodovi, koji sudjeluju u ratu, ograničuju svoje djelovanje samo na ovaj posljednji neprijateljski čin, budući da nisu topovima snabdjeveni.

Posebna je nešto u pomorskom ratu **b l o k a d a**. Blokada se zove zatvor morske obale ili luke u svrhu, da joj se prepriječi svaki promet po moru. Blokada, kako je spomenuto, može biti u vrijeme mira prisilno sredstvo, da se pokori jedna država volji druge. U ratu je blokada vrst vojevanja. Pretpostavlja dakle navještenje rata. Po međunarodnom pravu mora država, koja se kani poslužiti tim pravom, prije blokade neutralnim vlastima to saopćiti i naznačiti dan i uru, kada blokada počima. Sama blokada mora da bude realna, faktična, t. j. da država svojim pokraj neprijateljske obale ili pred lukom namještenim ratnim brodovima doista zapriječi svim brodovima, ne samo neprijateljskim već i neutralnim, svaki pristup k obali ili ulaz u luku, ili izlaz, ako se brod već u luci nalazi. Koji brod pokuša probiti blokadu, uhvati se i zaplijeni u ime države, koja je odredila blokadu.⁸⁴

U pomorskom ratu imade i ta osebujnost, da neprijateljski ratni brod smije u h v a t i t i — capere — brod neprijateljske države, a s brodom dakako i sve što je na njemu. Svrha nalme pomorskoga rata jest u prvom redu uništenje neprijateljskih ratnih brodova, koji sačinjavaju pomorsku snagu neprijateljske dr-

⁸³ Ibid. §. 42. I. 2.   ⁸⁴ Ibid. §. 42. II.

žave, a u drugom redu uništenje neprijateljskih utvrda na morskoj obali i svih uređenja za mornaricu i pomorsku snagu neprijateljske države, koje se nalaze na obali morskoj i mogu se topovima iz ratnih brodova uništiti ili oštetiti. U trećem redu svrha je pomorskog rata uništenje cjelokupne pomorske trgovine, koja je temelj pomorskoj snazi neprijateljske države. U ratu na kopnu zabranjeno je dirati u privatna vlasništva pripadnika neprijateljske države uz spomenutu već iznimku, ako to nužda ili potreba ratovanja iziskuje, ali i onda samo uz odštetu. U ratu pako na moru i danas još međunarodno pravo dozvoljava, da se na moru zaplijeni i oduzme sa broda neprijateljske države i ono, što je vlasništvo te države, kao i ono, što je privatno vlasništvo njezinih pripadnika, ali opet uz iznimku, ako se tim ne vrijeđa pravo neutralne države. Ovo se pravo zove pravo plijena (Prisenrecht). Ovo pravo imade ratujuća stranka na sve brodove svoje protivnice i na tovar, koji se nalazi na njezinim brodovima. Neprijateljski je brod onaj, koji plovi pod zastavom svoje države. Brodovi, koji plove pod zastavom neutralne države, slobodni su. Tovar na brodu smatra se neprijateljskim, ako ga šalje pripadnik neprijateljske države bilo komu ili ako je na njega upravljen od koga mu drago. Da se uzmogne konstatovati, da li je brod vlasništvo neutralne države ili neprijateljske, jer ova plovi nepovlašteno pod zastavom neutralne države, napose da se ustanovi, nije li tovar na brodu neutralan, postupa se ovako. Ratni brod hitcem iz topa pozove ovakav sumnjivi brod da stane. Na zaustavljeni brod pređe s ratnog broda povjerenstvo, koje pregleda spise, sam brod i tovar. Ako se ustanovi, da je brod neprijateljski ili da tovar pripada neprijatelju, proglasi ga povjerenstvo odmah zarobljenim i izda nalog, da otplovi u najbližu luku, koja mu se naznači. Ne pokori li se ovom nalogu, probuši se i potopi, mornari i putnici na brodu proglašavaju se zarobljenima i presele se na ratni brod kao sužnji. Ovo se događa obično, ako je neprijateljski brod ulovljen daleko na pučini. Ako je blizu obale, tada se doprati u luku.⁸⁹

Vojska na ratnim brodovima, kombantanti, jest cijela posada broda. Svikolici, i ložači i strojari i kuhari, a ne samo oni koji su kod topova, dijele jednaku sudbinu s brodom. Svi idu jednako ili do pobjede ili u propast. Propadne li brod, momčad

⁸⁹ Sr. Liszt, o. c. §. 42. III.

poskače u more i nastoji da se plivanjem spasi. Neprijateljski brod imade dužnost spasavati brodolomce. Koji se spase na neprijateljski brod, postaju ratni zarobljenici neprijatelja; koji se spase na neprijateljsku obalu, postaju također ratni zarobljenici njegovi; a koji se spase na drugi ratni brod svoje države, ostaju i nadalje komatanti. Spase li se na obalu svoje ili neutralne države, slobodni su. Primjer našega ratnoga broda Zente, koja je propala dne 13. kolovoza 1914. hrabro se boreći protiv mnoštva franceskih ratnih brodova, potvrđuje ovo. Nekoji su se spasili na franceskim ratnim brodovima i postali franceski zarobljenici; nekoji na crnogorskoj obali i postali crnogorski ratni zarobljenici; nekoji na dalmatinskoj obali, ti su slobodni.

Što se ranjenih vojnika (mornara) tiče, vrijede za pomorski rat ove ustanove druge haške konferencije:

Oni državni brodovi, koji su opredijeljeni za vojničke ratne bolnice, kao i oni privatni brodovi društava službeno priznatih, pripadali oni jednoj od zaraćenih država ili jednoj od neutralnih, moraju se respektirati, t. j. ne smije se na njih pucati, niti inače na njih navaljivati, niti se smiju zarobiti, dok traju neprijateljstva. Ali se zahtjeva, da ime takova broda bude najavljeno protivnici odnosno zaraćenim državama prigodom navještenja rata ili za vrijeme rata, ali svakako prije, nego li se je dotične brodove u tu svrhu upotrebilo. Ovakovi brodovi smiju i u slučaju pomorskoga rata slobodno ući u svaku luku (čl. 1., 2. i 3.).

Pomenuti brodovi dužni su svoju pomoć i potporu pružiti ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima obiju zaraćenih stranaka u jednakoj mjeri. Ne smiju se nipošto upotrebiti u ratne svrhe i ne smiju smetati na nikoji način ratujućim strankama. Ovakovi brodovi moraju se podvrći pregledbi i nadzoru ratujućih stranaka, a koje države njihovu pomoć odbijaju, smiju im naložiti, da se odstrane, da plove zdatim pravcem, postaviti im na palubu svoga povjerenika, dapače i zadržati ih smiju, ako to važni razlozi zahtjevaju. Nalozi, što ih ratujuća stranka izdaje ovakovim brodovima, imadu se upisati u knjigu dotičnoga broda (čl. 4.).

Da se ovakovi brodovi već izdaleka raspoznati mogu, moraju vojnički bolnički brodovi iz vana biti bijelo oličeni sa zelenom $1\frac{1}{2}$ m širokom vodoravnom prugom, a privatni brodovi ili brodovi priznatih društava moraju biti također bijelo oličeni, ali sa crvenom $1\frac{1}{2}$ m širokom vodoravnom prugom

a jedni i drugi osim vlastite zastave moraju nositi i zastavu crvenoga križa (čl. 5.).

Trgovačke brodove, jahte i čamce neutralnih država, ako su primili ranjenike, bolesnike ili brodolomce, ne smiju ratujuće stranke oteti, osim ako povrijede neutralnost (čl. 6.).

Svećenici, liječnici i ostalo bolničarsko osoblje u slučaju da se brod otme, jesu nepovredivi i ne mogu se zasužnjiti. Liječnici na tim brodovima zadržaju vlasništvo nad kirurškim predmetima i instrumentima, koji su njihova privatna svojina; oni nastavljaju svoju službu na lađi tako dugo, dokle je to po sudu zapovjednika broda moguće. Država, kojoj služe, mora im osigurati njihovu plaću (čl. 7.).

Ranjene ili bolesne mornare kao i uzete na brod, bili oni koje mu drago narodnosti, mora štiti i uzdržavati država, koja ih je zarobila (čl. 8.).

Ovih ustanova dužne su se držati samo one države, koje su potpisale zaključke pomenute konferencije u Haagu, ako međusobno vode rat. One prestaju biti obvezatne u času, kad se u ratu priključi kojoj god od zaraćenih stranaka jedna država, koja nije potpisala one zaključke (čl. 11.).

Samo one države, koje su pristale na zaključke ženevske konvencije, mogu pristati i na ove haške zaključke (čl. 13.).⁸⁶

Neutralnost.

U vrijeme rata nastaju, kako vidjesmo, posebni odnosi među državama, koje ratuju, iz kojih odnosa teku onda i posebne međusobne dužnosti i prava. Ali rat stvara i druge odnose, i to između zaraćenih država, i onih koje ne ratuju. Države, koje ne ratuju, zovu se za vrijeme rata neutralnima. Ove se naime drže postrance, one su, kako se latinski kaže, *medii in bello* ili *neutrarum partium*. Za njih je rat *res inter alios gesta*, koja se njih barem izravno ne dotiče. No opet imadu i neutralne države to pravo, da nijedna od zaraćenih stranaka ne smije prenesti svoje neprijateljstvo na njezin teritorij ni u njezine vode, ali imadu i tu dužnost, da nijednu od zaraćenih stranaka ne potpomažu.

Neutralnost nije bila u staro doba ni poznata. U srednjem vijeku bila je poznata, ali još nije bila u praksi provedena.

⁸⁶ Sr. Staatslexicon, Krieg, str. 818. i 819.

Tek u novom vijeku počelo se i na to paziti, ali općenito prihvaćena i priznata je bila tek nakon pariškoga mira god. 1856. U pojmu neutralnosti isključena je svaka razlika u tom stanju, tako da država ne može biti manje ili više neutralna, ili samo do stanovitoga stepena i granice. Za to se i ne razlikuje dobrovoljna neutralnost od druge kakove. Svaka država, koja ne ratuje, mora biti neutralna, jer ako nije, onda je ona isto tako neprijatelj, koji potpomaže drugu zaraćenu stranku, kao i sama ta stranka. U drugu ruku nije isključena ta okolnost, da se neka država mora naoružati u svrhu, da sačuva svoju neutralnost, t. j. da se oružjem obrani od neprijateljske države, koja kani povrijediti pravo neutralnosti njezine.⁸⁷

Ova neutralnost državâ za vrijeme rata razlikuje se od one neutralnosti, koja je u novije vrijeme uvedena u praksu, i po kojoj su neke manje države proglašene kao trajno neutralne — neutralizovane države. Takova je n. pr. (od g. 1815.) Švicarska, (od g. 1867.), Luxemburg, Belgija (od g. 1839.) i država Kongo (od g. 1885.). Ovakova njima od velevlasti nametnuta trajna neutralnost ograničuje i skučuje suverenost dotičnih država, ako im inače i priznaju istu.⁸⁸

Neutralnost nezaraćenih država počima onim časom, kojim počima rat. Neutralnost nastaje i bez posebne izjave. Ova se izjava obično daje u tu svrhu, da se odstrani bojazan rata od strane dotične neutralne države, ili da se raspše dvojbe, koje možebit postoje o neutralnosti ove ili one države.

Dužnosti neutralne države jesu ove: Neutralna država ne smije pomagati ni jednu ni drugu od zaraćenih stranaka u ratovanju. Ona smije sačuvati svoju naklonost jednoj više nego li drugoj, kako je to bilo prije rata, ali ne smije činom pokazati, da jednoj nešto dozvoljuje, što drugoj uskraćuje. Prema tomu država krnji međunarodno pravo, ako izravno pomaže jednu stranku u ratovanju protiv druge, bilo vojskom, bilo novcem, ili oružjem i ratnom municijom, makar to i prodavala. Izravnom pomoći u ratovanju smatra se nadalje dozvola prolaza neprijateljskoj vojsci kroz teritorij neutralne države; kao i dozvola, da se na teritoriju ili u vodama neutralne države rat vodi. Povreda je neutralnosti i onda, ako neutralna država jednoj od zaraćenih stranaka dozvoli zajam.⁸⁹

⁸⁷ Sr. Liszt, §. 43. I.   ⁸⁸ Sr. Liszt, §. 6. III.   ⁸⁹ Ibid. §. 43. II.

Neutralnost je dužnost i pravo države kao takove, ali nije dužnost i pravo državljanina, da budu neutralni. Državljanini, koji na svoju ruku kao dobrovoljci stupe u vojsku druge države, koja ratuje s trećom, ili joj novcem (zajmom) ili oružjem i drugim ratnim potrepštinama pomažu, ne povređuju neutralnosti. Takovim osobama nije ni prolaz kroz neutralnu državu zabranjen. Kad bi državljanini privatno potpomagali neprijatelja, koji ratuje s državom njihovom, bila bi to izdaja.

Trgovanje s drugim državama pa i s onima, koje ratuju, nije zabranjeno državljanima i ne čini povredu neutralnosti. Izuzimlju se samo nekoji predmeti, koji se zovu kontraband.⁹⁰ U trgovačkim krugovima označuje se ovom riječi zabrana uvoza ili izvoza stanovite robe, a onda i sama zabranjena roba.

U ratnom pravu zovu se ovim imenom sve one stvari, koje su potrebne za ratovanje, tako te se može reći, da neutralna država, koja dozvoljava ovakove stvari izvoziti u neprijateljsku zemlju, ovu izravno u ratovanju potpomaže. Kao kontraband se nedvoumno smatra svaka vrsta oružja i ratne municije. Kao kontraband se smatra i druga roba, kao konji, kola, ugljen, željeznički strojevi, šatori, odijelo i obuća za vojnike i t. d. ako je dokazano, da te stvari imaju služiti u ratu, koji se upravo vodi. Primjer iz najnovijeg vremena imademo, da se i aparati za brzoglav bez žica, što ih nose brodovi ili su postavljeni na teritoriju države, smatraju kontrabandom. Kao quasi-kontraband smatraju se danas i osobe, koji su vojni obvezanici jedne od zaraćenih država, kao i brzoglavke, koje se šalju vojničkim osobama. Ako država, koja ratuje, po svojim organima zatekne ovakove zabranjene predmete, smije ih zaplijeniti. Napose to vrijedi za ratne brodove zaraćenih stranaka, koji imaju pravo zaustavljati na putu svaki brod i neprijateljske i neutralne države, pregledati ga i zaplijeniti kontraband, a osobe zarobiti, kako je to već spomenuto u ovoj raspravi.⁹¹

Onim časom, kad je prestao rat, prestaje i neutralnost.

Kako se svršava rat?

Rat se može na više načina da završi. Najobičniji i najčešći način je sklapanje mira. Rat se može međutim završiti i

⁹⁰ Ova riječ postala je od lat. izraza contra bannum t. j. protiv zabrane.

⁹¹ Ibit. §. 43. IV.

onda, kada jaka država drugu potpuno i bezuvjetno svlada. A može se završiti i faktičnim prestankom ratovanja među zaraćenim strankama.

Ovaj posljednji način je najredl. U takovom bo slučaju nije nijedna od zaraćenih stranaka sigurna, ne će li protivnik i opet iznenada na nju navaliti. A u drugu ruku ostaje mnogo toga nerješeno i dvojbeno s obzirom na vlasništvo, na posjed i na prava, radi kojih se rat vodio. Ovakove se naime stvari rješavaju sklapajući mir. Povjesnica je zabilježila malo slučajeva, da je na ovaj način prestao rat. Tako je god. 1716. svršio rat između Poljske i Švedske, a god. 1720. između Francuske i Španjolske. Tako je ruski car Pavao I., kad je 1801. zasio prijestolje, jednostavno obustavio rat, što ga je carica Katarina vodila s Perzijom, a god. 1866. nije ni Pruska s kneževinom Lichtenstein mir sklopila. Najnovija historija zabilježila je činjenicu, da je i Turska prestala ratovati sa Crnomgorom na temelju faktičnog prestanka ratovanja. Praktički biva to ovako, da zaraćene stranke ugovore primirje i prestanu ratovati; međutim prigodom sklapanja mira nisu se stranke složile niti mira zaključile, ali nisu ni nastavile rata. U takovom slučaju vrijedi načelo, da ostaje status quo post (bellum res sunt), a svaka stranka si misli, da će kasnije s drugom točnije i uspješnije obračunati.

Ako se rat svršil tako, da jedan protivnik drugoga svlada i to potpuno i bezuvjetno, to se zove *debellatio* ili *subiugatio*. Takovih slučajeva navodi povjesnica staroga i srednjega vijeka mnogo, a moderno ih međunarodno pravo također poznaje. Ovaj slučaj dogodio se n. pr. 1859., kad je kraljevstvo obiju Sicilija moralo se podvrći, i god. 1866. kad se je to isto dogodilo s Hanoverom. U staro doba pobjeditelj je postao vlasnikom ne samo osvojene zemlje, nego i gospodarom neograničenim i osoba pokorenih i stvari, što se nalaze u osvojenoj zemlji. Današnje međunarodno pravo priznaje pobjeditelju samo suverenu vlast nad osvojenom državom, koju smije svojoj državi pripojiti ili utjeloviti, ali mu ne priznaje pravo nad osobama ni nad privatnim vlasništvom podanikâ svladane države. Prijašnji suveren postaje privatna osoba, koja može protiv osvojenja prosvjedovati. Svladana država prestaje postojati kao država i nije više nosioc međunarodnog prava. Druga pitanja n. pr. o imetku vladarevu, o vojsci, što je preostala i t. d. uređuju se na-

pose. Ili slijedi posvemašnja kapitulacija, ili pobjeditelj dozvoljava stanovite pogodnosti pobjeđenomu. Ovako po prilici svršava se rat s Belgijom, a možda i sa Srbijom⁹².

Najčešće i najobičnije svršava se rat mirom. Mir po svojoj naravi je međunarodni ugovor, u kojem stranke međusobno utanače, da prestaje među njima ratovanje i svako neprijateljsko djelovanje, a da za to nijedna stranka ne gubi svoje prijašnje neodvisnosti. Savezi među državama i sklapanje mira spadaju među najstarije međunarodne ugovore. Mir se dakako može sklopiti jednostavno u tom smislu, da prestaje ratno pravo i da nastupaju redoviti odnosi među državama; a može se tom prilikom utanačiti cio niz raznih članaka, napose s obzirom na amnestiju, na promjenu prijašnjega posjeda, na ratnu odštetu, na ispravak granicâ i dr. U prvom slučaju samo se sobom razumijeva, da jedna država potpuno oprašta drugoj ne samo štetu, koju je država u ratu pretrpjela, već i onu štetu, koju su državljani u privatnom svojem imetku pretrpjeli. U drugom slučaju može se utanačiti, da jedna država drugoj plati ratnu odštetu, kao i to da se privatnicima odšteta dade za onu štetu, koju su podanici protivnika nedozvoljenim činima prouzročili.

Mir, koji se sklapa, mora biti definitivn. Inako sklapanje jesu samo *praeliminaria pacis*. Kod sklapanja mira dogovore se stranke u načelu, ili u glavnim samo točkama. To biva poglavito u tu svrhu, da se saznade, kakovo će stanovište neutralne države zauzeti spram mira, ili da se pripravi javno mnijenje.⁹³ Kad je mir sklopljen, postaje obvezatan u prvom redu za obje stranke, koje su ga ugovorile, a u drugom redu za neutralne države, koje su ga priznale. Razumije se samo od sebe, da samo suverena osoba, koja je ovlaštena na rat, može sklopiti mir. Ona to čini običajno po svojem punomoćniku.

S moralnog gledišta mir je svečani ugovor, koji obvezuje sub gravi ex iustitia obje stranke. Takav pojam imade o miru sav svijet. Od najstarijih vremena držalo se, da je mir stvar sveta i nepovrediva. Kršćanske su države ispravu o miru po-

⁹² Sr. Liszt. op. c. §. 39. V. ⁹³ Takova *praeliminaria* spominje najnovija povjesnica iz god. 1871. kada se je privremeno utanačio (26. veljače) mir u Versaillu, a definitivno, mir u Frankfurtu (10. svibnja); isto tako god. 1878. privremeni mir u San Stefano bio je definitivno sklopljen uz preinake na kongresu u Berlinu. Sr. Liszt. l. c. n. 2.

čimale riječima: U ime presvetoga Trojstva. Mir imade i tu etičku dobru stranu, što sadržaje, kako je spomenuto, oproštenje od nepravde. odreku od naknade za štete i sveg zla, što ga nanio rat. Takovo oproštenje zove se grčkim imenom amnestija t. j. zaborav, nesjećanje. A dodaje li se izriekom u mirovni ugovor, zove se taj dodatak *clausula oblivionis*. Jedinu nesavršenost imade ljudski mir, što je kratkotrajan i što iza mira opet slijedi rat. Samo u nebu je mir vječan.

Recenzije.

Mihajlo Lanović dr.: Lukno u Hrvatskoj. Zagreb 1914. Tiskom i nakladom kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade VII. + 227.

U uvodu (str. 1—26.) raspravlja cl. pisac o pojmu, pravnoj naravi i vrstama lukna, o materijalnim i formalnim njegovim vrstama, te o literaturi lukna. Slijedi dio I. „Materijalno pravo“ (str. 27—146), koji se raspada u dva poddjela „O luknu uopće“ (Glava I. str. 27—103) i „O nekim vrstama luknarskih podavanja i o štolariji napose“. (Glava II. str. 103—146). Dio II. sadrži „Formalno pravo“ (str. 147—218), a raspada se također u dva dododjela „Likvidacioni postupak“ (Glava III. str. 147—190) i „Postupak kod konverzije luknarskih podavanja“ (Glava IV. str. 191—218). Na koncu (str. 219—227) sastavljeno je abecedno stvarno kazalo.

Sami naslovi paragrafa odaju obilje gradiva koji u pogledu materijalnog prava (§ 1. Javnopravna narav lukna, § 2. Lukno kao osobni i kao stvarni teret, § 3. A. Slavonsko lukno od bračnih parova, § 3. B. Lukno od kuće, § 3. C. Konsekvencije osobne naravi luknarskih podavanja, § 3. D. Privilegovane klase luknarskih obvezanika, § 4. Napose o stvarnom luknu, § 5. Djeljivost lukna, § 6. Pobiranje lukna, § 7. Luknarske mjere, § 8. Relutum, § 9. Dospjelost i utuzivost luknarskih

tražbina, § 10. Zastara lukna, § 11. Opće regulacije luknarskih podavanja, § 12. Župni težaci, § 13. Ogrjevna drvarija, § 14. Orguljaško i zvonarsko lukno, § 15. Štolarina, toli u pogledu formalnog prava (Likvidacioni postupak, § 16. Nadležnost oblasti, § 17. Načela postupka, § 18. Stranke i njihovi zastupnici, § 19. Likvidaciona molba, § 20. Likvidaciona rasprava, § 21. Dokaz, § 22. Odluka, § 23. Troškovi postupka, § 24. Pravni lijekovi, § 25. Ovrha; Postupak kod konverzije luknarskih podavanja, § 26. Potreba i način opće reforme lukna, § 27. Konverzija lukna u pojedinim župama, § 28. Pripravni stadij postupka o konverziji lukna, § 29. Rasprava o konverziji lukna, § 30. Odobrenje i provedba konverzije). Cl. pisac nastojao, da ne bude ni preopširan ni prekratak, a da ipak bitno i potrebno navede, i to mu je po našem sudu u najboljoj mjeri uspjelo, pak će zato njegovo djelo, kao jedina monografija o luknu, u velike poslužiti kako upravnici tako našim nadarbenicima (župnicima) Cl. pisca ide tim veća hvala, što se je na taj posao gotovo bez ikakve literature dati morao. Osobito dobrim držimo, što je uvijek nastojao, da pojmove jasno i precizno odredi i mnijenje svoje razlozima potkrijepi.

Neke primjedbe načelne naravi moramo iznijeti: Na str. 7. veli cl. pisac: „O tom danas kod nas već niko ne